

7. Selma Lagerlöf svarar

DET GÅR ATT UTLÄSA av kommentarer på brev och kuvert att Selma Lagerlöf svarade. I många fall framgår detta också av de följande breven från samma avsändare där Lagerlöf tackas för svar. Till skillnad från breven från allmänheten som finns i samlingen på Kungliga biblioteket är svaren inte samlade i något enskilt arkiv. Det finns brevkoncept skrivna av Lagerlöf i samlingen, men dessa är inte brevsvår till allmänheten.⁸³⁵ Istället finns Lagerlöfs svar vanligen i privat ägo, ofta i de familjer som ursprungligen mottog dem, eller också har de cirkulerats antikvariskt och fått nya ägare. Många har förstås också förkommit genom åren.

För att få reda på hur Lagerlöf svarade de okända människor som skrev till henne tog vi allmänheten till hjälp i ett mindre projekt under 2018.⁸³⁶ Vi fick in 75 brev skrivna av Selma Lagerlöf, men alla dessa var inte brevsvår till allmänheten utan det kunde också röra sig om andra typer av korrespondens, såsom brev relaterade till Mårbacka som lantbruk. Mårbacka havremjöl exporterades bland annat till USA och en del brev handlar om detta. I ett från oktober 1927 till Victor Skånberg, som köpte mjöl från Mårbacka som han sedan exporterade till grossister i USA, ursäktar sig Lagerlöf för att hon dröjt med svaret om hur mycket mjöl som kan levereras. Det framgår att hon var insatt i alla detaljer både i affärsverksamheten och i jordbruket – från skördens kvalitet till extra kostnader för paketering.⁸³⁷ En annan typ av brev som inkom var professionella skrivelser om publiceringar, exempelvis Lagerlöfs svar till jultidningar som ville beställa nya texter av henne.⁸³⁸ Vi fick också in exempel på tackkort för gratulationer och liknande, liksom brev som beskriver Lagerlöfs sociala liv

och snarare kan hänföras till vänner och bekanta än allmänheten, samt brev som rör Lagerlöfs släkt. Samtliga brev skickades in av bidragsgivarna i digital kopia och dessa donerades sedan till Kungliga biblioteket.

De brevsvvar som är mest intressanta för denna studie är de där Lagerlöf svarar personer som vill bli författare, kommenterar hennes verk eller vill diskutera ideologi eller livsfrågor. Tyvärr inkom inga exempel på hur Lagerlöf svarade de många som bad om ekonomisk hjälp. Sannolikt har breven till fattiga i högre grad förekommit på grund av dessa människors levnadsomständigheter, eller kanske till och med förstörts för att man kände skam för att ha bett om pengar. Framför allt har de insamlade breven gett en spännande inblick i den dialogiska sidan av brevskrivandet, då det i flera fall har gått att para ihop insamlade brevsvvar med det ursprungliga brevet som bevarats i Selma Lagerlöfs samling på Kungliga biblioteket.

Genom insamlingen och den information som bidragsgivarna förmedlade fick vi också större inblick i vilka brevskrivarna var. Fastän breven till allmänheten ofta berättar en livshistoria har det av praktiska skäl inte varit möjligt att identifiera varje enskild brevskrivare. De är helt enkelt för många för att sådana efterforskningar ska vara genomförbara. I detta kapitel får brevskrivarna och deras brev ta plats, liksom dialogen mellan dem och Lagerlöf. Några olika slags brev berörs: brev om läsning och tolkning av Lagerlöfs verk, brev från aspirerande författare och brev om ideologiska frågor.

Läsningar

I förra kapitlet diskuterades brev om skola och utbildning. Att både lärare och skolbarn skrev till Selma Lagerlöf är tydligt även i de insamlade breven. Karl M. Rydgren, född 1880, var lärare på Svärtinge skola utanför Norrköping och skrev till Lagerlöf 1932 för att berätta om en märklig händelse, som hade med Nils Holgerssons träsko att göra. Karl brukade läsa *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* för sin klass. I ett av bokens kapitel råkar Nils tappa sin träsko när han flyger på gåsryggen från Norrköping mot Kolmården:

Vid Norrköping lämnade vildgässen slättbygden och flögo uppåt Kolmården. De hade en stund följt längsefter en gammal backig landsväg, som slingrade sig utmed klyftor och gick fram under vilda bergväggar, när pojken plötsligen gav till ett utrop. Han hade

suttit och svängt foten fram och tillbaka, och den ena träskon hade glidit av honom.

”Gåskarl, gåskarl, jag har tappat min sko!” skrek pojken.

Gåskarlen vände och sänkte sig mot marken, men då såg pojken, att två barn, som hade kommit gående framåt vägen, hade tagit upp hans sko.

”Gåskarl, gåskarl,” skrek pojken hastigt, ”far oppåt igen! Det är för sent. Jag kan inte få igen min sko.”

Men nere på vägen stodo Åsa gåsapiga och hennes bror, lille Mats, och betraktade en liten träsko, som hade fallit ner från himlen.

”Det var vildgässen, som tappade den,” sade lille Mats.⁸³⁹

Efter att ha läst detta stycke för sin klass sade Karl Rydgren åt barnen att gå ut och leta efter träskon. På måndagen var det mycket riktigt en flicka som hittat en liten träsko i ett dike och var övertygad om att den tillhörde Nils. Skon kom på detta sätt i lärarens ägo. Han skriver:

Norrköping den 6/2 1932

Doktor Selma Lagerlöf, Mårbacka

Undertecknad har här på skrivbordet en liten tingest, vars historia säkerligen Doktor S. Lagerlöf skulle vilja lära känna. Tar mig därför friheten att tillskriva Eder för att berätta om hur Eder saga Nils Holgerssons resa för en folkskoleklass blev ”nära på” en levande verklighet. Det var en höstdag för några år sedan. Jag undervisade såsom folkskollärare vid Svärtinge skola, en mil från Norrk. i en VG2 skola. Vi höllo just på en fredag att läsa om huru Nils Holgersson gjorde sin resa genom Östergötland, om allt vackert o fint om Östergötland, och om den östgötska bonden, om Ulfåsafrun och allt det, som tilltalade deras lokalpatriotiska sinne, och slutligen om hans färd över Kolmården, där han på vägen tappade sin vänstra sko, då sista timmen var tillända, och böckerna lades samman. Bland barnen funnos några få, som bodde just utefter Kolmårdskanten, och då jag tog farväl av barnen, sa jag: ”Se nu noga efter, så kanske någon av er hittar träskon, som Nils Holgersson tappade”!

– Morgonen därpå kommer hela skaran och tågar in i skolan med

en viss andakt. Att något särskilt var i görningen var tydligt. När alla voro samlade, stegade en flicka fram med mycket allvarlig min och ställde fram en lite träsko och sade: "Tänk magistern, jag har hittat Nils H. träsko". Alla barnen sågo på mig för att se efter, vad jag tänkte. Jag frågade: "Var hittade du den?" "Jo, i ett dike invid landsvägen strax intill de höga bergen vid Bergstorp." Alla betraktade den lilla tingesten med vördnad. Någon prydnadssko var det ju inte; en av märklorna, de dubbelvikta stiften, som hålla fast läderhysan, som bildar skons fram- och överdel stack ut under skon med den ena "klon". För övrigt var den ju begagnad, ngt nött t.o.m. och det märkligaste av allt var ju, att det var en vänstersko. Flickan, som hittat den, ville visst inte ha den, tordes inte, och nu har den en del år hört till vårt hems dyrgrip. Vänner och bekanta, som sett den lilla skon, ha blivit synnerligen intresserade av att få veta, vad Doktor S. Lagerlöf själv skulle säga om fyndet samt uppmanat mig upprepade gånger att för Eder berätta skons historia, och härmed har jag uppfyllt deras önskan. Själv vore jag glad, om denna lilla episod kunde ge Eder fantasi ny näring och nytt uppslag till kanske "En ny saga om en saga". Gärna sänder jag Eder skon, om Ni så önskar, och har jag härmed äran att teckna

Högaktningsfullt

K. M. Rydgren

Lärare vid Norrk^s folkskolor⁸⁴⁰

Lagerlöf svarade redan några dagar efter, den 10 februari 1932:

K. M. Rydgren!

Tack för det vackra brevet om träskon, som jag kommer att bevara bland mina dyrgrip. Ni skall inte sända mig skon, utan bevara den. Den är säkert i bästa förvar hos Er. Ett besynnerligt spel av tillfälligheter var ju det hela. Med mycken tack för Er vänlighet att skriva tecknar med utmärkt högaktning

Selma Lagerlöf

Den släktning till Karl M. Rydgren som bidrog med Lagerlöfs brev, uppgav också att Rydgren besökte Lagerlöf 1939 för att visa upp träskon. Enligt honom

ville den anställda som öppnade dörren först inte släppa in honom. Han sade då: ”Hälsa från Nils Holgerssons träsko.” Då blev han genast insläppt. Han har själv skrivit så här om besöket:

Hon blev mycket gripen av detta med skon, synade den noga och begrundande och hon skrattade gott när hon, såsom hon uttryckte sig, tänkte på ”detta underbara tillfälligheternas spel”. Hon ville gärna, sade hon, en gång, om hon fick leva, skriva ”en saga om en saga”. Det blev emellertid aldrig så, ty hon insjuknade och dog året därpå.⁸⁴¹

Rydgrens brev är intressant, inte bara för att det redogör för hur Lagerlöfs verk användes i undervisning, utan också för att Lagerlöfs fiktionalisering av verkligheten också gjorde eleverna till medskapande läsare och deltagare i fiktionen, inte passiva mottagare av texten. Men vad säger då Rydgrens brev och Lagerlöfs svar om relationen mellan författaren och hennes läsare? Först av allt kan man lägga märke till att Rydgren i sitt brev implicit konstruerar Lagerlöf som en lärarinna och en person med intresse och förståelse för barn. Han tilltalar henne inte direkt i denna egenskap, men den utförliga beskrivningen av undervisningen och barnens reaktioner och handlingar tyder på att han såg Lagerlöf som en författare med närhet till barns läsande och undervisning.

Än mer är brevet förstås riktat till författaren Lagerlöf. Detta är tydligt av den avslutande förhoppningen att ”denna lilla episod kunde ge Eder fantasi ny näring och nytt uppslag till kanske ’En ny saga om en saga’”. Att föreslå romanämnen, ofta hämtade från det egna livet eller den egna släkten, var inte ovanligt. Detta blir ett sätt att upprätta en relation mellan brevskrivaren och författaren och att på sätt och vis ta del av författarens skapande makt. Gränserna mellan författaren och brevskrivaren blir i någon mån uppluckrade och deras berättelser sätts i förbindelse med varandra. Celebritetsforskaren Leo Braudy skriver att läsaren som beundrare eller fan söker personlig kontakt med den beundrade celebriteten för att dela hens verklighet.⁸⁴² Brevet skrevs under 1930-talet, då Lagerlöf mottog allt fler brev av olika slag och även förfrågningar om att få besöka Mårbacka. Hennes korta svar kan man läsa som vänligt och uppskattande, samtidigt utan att uppmuntra kontaktförsöket. Kanske var det också därför Rydgren ett par år senare tog med sig skon till Mårbacka och på detta sätt kunde utverka en audiens.

Rydgrens brev berör också frågan om Lagerlöfs romaner och deras verklighetsbakgrund, som återkom många gånger under hennes författarkarriär: allt från påståenden om ”den verkliga” Gösta Berling till korrigeringar av geografiska fakta i *Nils Holgersson*. I brevet från Rydgren handlar det snarare om hur fiktionen kan göra verkligheten magisk: skon blir för skolbarnen ett materiellt bevis på att tomtar inte bara fanns i sagor, utan kunde röra sig i verklighetens geografi.⁸⁴³

Ett annat inkommet brev från Selma Lagerlöf ger uppslag till fortsatt författande och synpunkter från läsare på verklighetsbakgrunden till hennes verk. Peter Karlsson skrev 1930 med synpunkter på hur Lagerlöf skildrar den dalsländska Håbolssläkten i *Bannlyst* (1918). I den romanen har Håbolssläkten fått inspirera till den kraftfulle och våldsamme kyrkoherde Rhånge från Hångerätten, som gifter sig med den kvinnliga huvudpersonen, Sigrun. En av männen i Hångerätten, ”en orätrådig och hård man”, har på grund av svartsjuka begått dråp och därmed dragit en förbannelse över ätten: de måste dö en våldsam död för andras hand. Rhånge vill häva förbannelsen genom att bli en Guds man, men förbannelsen ligger i deras våldsamma lynne. Att döma av svarsbrevet hade Karlsson påpekat någon felaktighet om släkten såsom den framställdes i romanen, men tyvärr har hans brev inte kunnat återfinnas. Det förefaller också som att han föreslår den mytomspunna Håbolssläkten som ett romanämne. Selma Lagerlöf svarar:

Mårbacka, Sunne, 21 januari 1930

Herr P. Karlsson!

Jag får så mycket tacka för Ert intressanta brev rörande Håbolssläkten. Jag må säga, att detta ämne skulle på allt sätt ha tilltalat mig, om jag bara inte vore så gammal, som jag nu är. Det skulle bli så mycket att studera och sätta mig in i samt sedan omarbета till en berättelse, att jag inte vågar åtaga mig den fordrande uppgiften.

En del av de historier från Håbol, som jag berättar i ”Bannlyst”, ha berättats av en präst, en nära släkting till mig, som på 1840-talet var präst i den trakten. Jag trodde därför att de voro sanningsenliga. Med förnyad tacksägelse Er förbundna
Selma Lagerlöf

Lagerlöf var inte den enda författare som hade intresserat sig för Håbolssläkten. Rosa Carlén, dotter till Emilie Flygare-Carlén, inspirerades av den i *Bröllopet i Bränna* (1863) och på 1850-talet skrev prostens Anders Lignell i sin *Beskrifning öfver grefskapet Dal* om hur släkten utmärkte sig för ”ovanlig rikedom, reslig växt, mycken kroppsstyrka och i följd häraf en viss stormodighet och stolthet”.⁸⁴⁴ Ulla-Britta Lagerroth beskriver i sin avhandling *Körkarlen och Bannlyst. Motiv och idéstudier i Selma Lagerlöfs diktning* (1963) hur Lagerlöf fick kännedom om legenderna om Håbolssläkten. Delvis var det hennes väninna, författaren Ida Bäckmann, själv från Dalsland, som gjorde henne uppmärksam på dessa sägner. De förekom också i olika släktkrönikor, bland annat Lignells men också i Gustaf Björlins *Flydda tider* (1914), där ett kapitel bär titeln ”Håborgsgossarne”.⁸⁴⁵ I brevet uppger Lagerlöf att hon fick berättelsen från en släkting som var präst i trakten på 1840-talet. Enligt uppgift från Lagerlöf till Viktor Myrén hade hon hört historien vid ett besök på Gustavsfors i Bengtsfors och hade ”i romanen Bannlyst sökt romantisera denne händelse”.⁸⁴⁶ Det måste vara detta hon syftar på i brevet.

Gemensamt för dessa båda brev är att de kommer från läsare, i det första fallet läsare i ett institutionellt sammanhang, som genom högläsning deltar i en kollektiv läspraktik; i det andra fallet vet vi mindre om själva läspraktiken, men vi kan konstatera att det även här är fråga om en läsning som väcker frågor och fungerar som ett incitament till handling. Båda brevväxlingarna ägde rum på 1930-talet, då Lagerlöf hade att hantera en växande brevflod. Det korta svaret till Rydgren kan nog ses mot bakgrund av detta. Brevet till Karlsson är också kortfattat, men erkänner liksom brevet till Rydgren brevskrivarens ärende som legitimt: det var en märkvärdig historia med Nils Holgerssons sko, och det var ett bra uppslag till romanämne som föreslogs av Karlsson. Svaren från Lagerlöf är bekräftande, men uppmuntrar inte till vidare kontakt.

Brevskrivare som föreslår romanämnena bestäms inte av en beroendesituation, som brev från personer som ville ha Lagerlöfs hjälp med att själva bli författare. De senare präglas i betydligt högre grad av känslomässiga appeller och betygelser om författarens storhet.

Aspirerande författare

Som framgick i kapitel 2 skrev många som aspirerade på eget författarskap till Lagerlöf och bad om hjälp med utlåtande om texterna, rekommendationer till

förläggare eller helt enkelt bara goda råd. Dessa brev liknar de rena beundrar- och läsarbrev som diskuterats tidigare på det sättet att de ofta uttrycker beundran och konstruerar en stor skillnad mellan den upphöjda författaren och deras egna, obetydliga jag. Brev från aspirerande författare skiljer sig däremot från läsar- och beundrabrev genom att de också kan vara självförhärligande och insisterande. Den taktiska position de aspirerande författarna intar varierar, och i detta avsnitt berörs endast de brev där vi också har tillgång till svaren.⁸⁴⁷ I dessa tre brev ser vi också tre olika taktiska positioner, och tre olika brev jag konstrueras.

1922 skrev en ung man, Linus Eriksson, till Selma Lagerlöf och bad om ett utlåtande om några dikter. Linus var född 1906 som yngste sonen i en bondfamilj och den som fadern bestämt skulle ta över gården. Linus ville bli lärare men på grund av sin hälsa fick han inte studera.⁸⁴⁸ Han skrev flera brev till Selma Lagerlöf 1922 och ett 1936, och han fick två svarsbrev daterade 1922 och 1923. I ett brev från augusti 1922 framgår att Eriksson har skrivit dikter och skickat in dem till *Hemmets Tidning*, och att *Kristinehamnstidningen* publicerat en av hans dikter. ”Tänkte också skriva en diktsamling, men var finna man förläggare? Det är därför jag vänder mig till Eder och beder om råd.”⁸⁴⁹ Utöver råd ber han också Lagerlöf om ett utlåtande om medsända dikter. Lagerlöf svarade i augusti:

Herr Linus Eriksson!

Efter de få och korta prov på Er diktning, som Ni sänt mig, vågar jag knappast göra något uttalande. Poetisk begåvning tyckes mig dock inte fattas, men däremot erfordras betydande studier för att vinna formell säkerhet vid behandlingen av språket och versen.

Högaktningsfullt Selma Lagerlöf⁸⁵⁰

Brevet är både uppmuntrande och nedslående. Brevskrivarens poetiska begåvning erkänns, men samtidigt påpekar Lagerlöf bristen på formell säkerhet. I sitt nästa brev, skrivet i oktober 1922, visar Eriksson att han tagit intryck av Lagerlöfs korta brev och vill ha hjälp med studier:

Fil. d:r Selma Lagerlöf!

Vill först be om ursäkt, att jag överhopat Eder med skrivelser, men jag vill vända mig till Er och be om hjälp. Det är att jag att jag en

gång drömt att bli författare och skriva böcker. Som mina alster brister i språkform är jag tvungen studera och saknar fullständigt möjligheter därtill. Jag har en bror som går i missionsskola, och min far vill tvinga mig att bli bonde och övertaga gården, men min håg står till läsningen, nu är min bön, att om Ni tror jag äger litterär begåvning ville hjälpa mig på något att få medel till studier. Jag vet att det är oförskämt av mig att begära något sådant, men förlåt mig det! Alla vägar i livet äro stängda och jag håller på att dö av sorg.

Jag ville ännu en gång be Er om förlåtelse, jag har ingen att vända mig till, som kan eller vill visa mig förståelse.⁸⁵¹

Med tanke på enstaka överhoppade ord och upprepningar förefaller detta brev vara skrivet i hast. Eriksson tar fasta på Lagerlöfs omdöme att han har en litterär begåvning, men ser ingen möjlighet att utveckla denna utan hjälp till studier. Trots att Lagerlöf inte fränkänt honom talang är det ett brev som andas hopplöshet. Det visar också på en stark längtan att komma bort från det utstakade livet på lantgården. Precis som Mayer visar i breven till Walter Scott från aspirerande författare nästan 100 år tidigare, syns i detta brev några av de fasta element som brukar förekomma: att uttrycka blygsamhet och att tillskriva adressaten en unik position, som den enda som kan hjälpa ("jag har ingen att vända mig till, som kan eller vill visa mig förståelse").⁸⁵² Brevskrivaren konstruerar dock inte Lagerlöf som en författare med en särskild förmåga att se och hjälpa människor. Detta är vanligt i andra bönebrev, där brevskrivare hänvisar till Lagerlöfs texter för att belägga sin uppfattning om henne som en god person med socialt ansvar.⁸⁵³ Lagerlöf svarade i januari 1923:

Herr Linus Eriksson!

I oktober redan sände Ni mig ett brev med anhållan om hjälp till att få studera. Ni skulle annars bli tvungen att överta er faders gård. Men nu tyckes mig, att om Ni har kraft och duglighet därtill, just detta skulle vara rätta vägen för Er. Nog måtte Ni kunna under vår långa vinter finna tid till nödiga studier, så att Ni kan utbilda Ert språk och Er smakkänsla, och någon bättre inspirationskälla än lantlivet kan Ni väl knappast få. Kanske jag också bör säga, att jag redan har så många studerande att hjälpa, att jag inte kan lämna Er något understöd.

Brevsamlingen vittnar om att Lagerlöfs ursäkt för att avvisa brevskrivarens begäran – att hon redan hjälpte många – inte var något svepskäl. Lagerlöf stödde verkligen flera brevskrivare, som hon inte kände personligen, med bistånd till studier, inte sällan under flera år. Men det står också klart av breven att många befann sig i Erikssons situation, utan möjlighet att studera eller att förverkliga sina drömmar om att skriva, kort sagt utan möjlighet att förändra sina liv. Brevet från Lagerlöf är kort, men samvetsgrant – hon aktar sig för att ingjuta orealistiska förhoppningar och förklarar varför hon inte kan bidra ekonomiskt till studier. Hennes eget författarskap började på samma sätt, genom att skriva på lediga stunder under tiden som lärarinna i Landskrona. Den stora skillnaden är att Lagerlöf, trots visst motstånd, fick utbildning. Som lärarinna i bland annat svenska hade hon förstås bättre förutsättningar att finna sin ”språkform” än vad brevskrivaren hade med sin lantbrukarbakgrund.

Mayer skriver om Walter Scotts svar till de aspirerande författare som skrev till honom att han ofta erbjöd hjälp och var generös i sina formuleringar då han ombads uttala sig om andras litterära texter.⁸⁵⁴ Lagerlöf hjälpte blivande och aktiva författare på olika sätt, från punktinsatser till stöd över längre tid. Som nämndes i kapitel 2 var flickboksförfattaren Gerda Ghobé en av dem som fick löpande understöd. Men med 1900-talets fler och mer genomslagskraftiga medier var Lagerlöf förstås publikt exponerad i betydligt högre grad än Scott, som levde under det tidiga 1800-talet. Den mängd av förfrågningar Lagerlöf hade att hantera gjorde en alltför generös hållning omöjlig.

Eriksson skrev ytterligare ett brev till Lagerlöf 1936, det vill säga hela fjorton år efter det första brevet. Han hade inte gett upp sin författardröm. Hans längtan efter att få uttrycka sig litterärt var alltså inte en ungdomlig dröm som övergavs när han inte såg den uppfyllas inom ett par år. Så här skrev han nu:

Det är så, att jag alltsedan barndomen haft en så obetvinglig lust att skriva både vers och prosa och litteraturen har varit all min glädje. Jag bor hemma på min barndomsgård, mina anhöriga äro så fientliga mot mina skrifter att de unna mig ingen ro och jag ser min kraft långsamt nötas ut. Endast mycket små stunder kan jag idka författarskap och jag har hållit på med en bok i tre år utan att komma någon vart. Nu vet jag inte hur jag skall göra, sluta med skrifterna vill jag inte då jag känner mig kallad till författare och har huvudet fullt av idéer. Jag måste på något sätt bryta mig loss

och vet inte riktigt hur det skall gå till. [...] Så föll mig en dag in att jag skulle skriva till Eder och begära råd. Jag sänder med ett bidrag som prov, det är mycket slarvigt nedskrivet utan skiljetecken jag har hastat ned det på papperet, då jag haft någon stund av ro utan att renskriva det. Jag vill bedja att D:r Lagerlöf om tid och krafter tillåta läser igenom det och försöker ge ett omdöme om dess litterära halt. Så har jag en fråga som jag knappt vågar framställa, den synes mig alltför djärv och oförsynt: finns det på Mårbacka någon gammal öde torparstuga, som jag kunde få hyra några månader, jag skulle betala ordentligt och vara ingen till last. Jag förstår nästan att svaret på denna fråga måste bli nej, men försök om krafterna tillåter ge mig ett gott råd, då jag svävar i en ovisshet, som hotar förtära mig. Kasta de medsända bidragen i papperskorgen och om Ni skriver svar utsätt inte mitt namn på ytterkuvertet, det låter löjligt, men omgivningen har i årtal motarbetat mig för mina storhetsfantasier.⁸⁵⁵

Detta brev har mycket gemensamt med böner om ekonomiskt bistånd. Eriksson beskriver sin förfrågan som "oförsämd", "opassande", "alltför djärv" och "oförsynt". Det kommer alltså många ursäkter och försäkringar om att brevskrivaren själv är medveten om att brevet innebär en överträdelse av gränser och att han känner tillbörlig skamsenhet för detta. Den avslutande frågan om att inte röjas med namn på kuvertet ses också i breven från dem som söker hjälp med sin ekonomi som diskuterades i kapitel 3. Liksom i dessa brev kan man här se vad som med Sara Ahmeds ord kan beskrivas som en pendling mellan att dölja och exponera sig, där det utsatta läget först röjs, med skamkänslor och behov av att dölja det man avslöjat som påföljd.⁸⁵⁶ Ändå är det inget vi idag skulle uppfatta som skamligt som beskrivs, utan en mycket förståelig dröm att få uttrycka sig och att själv få påverka sitt livs inriktning. Det brev jag som konstrueras här är ett som är klart underordnat adressaten och som behöver hennes hjälp. I retoriska termer hör brevet till *petitoriae*, brev med en bön eller begäran om något. Brevjagets omständigheter beskrivs tydligt, vi får en bild av brevskrivarens liv, hans svårigheter, men också hans materiella och immateriella tillgångar (en kallelse att bli författare och många idéer). Brevet föregriper också ett avvisande svar ("Jag förstår nästan att svaret på denna fråga måste bli nej"), som för att lite ta udden av den sårbara position den hjälpsökande hamnar i.

Brevet ger ett spännande vittnesmål om vanliga människors skrivande under denna tid. Även om det kanske inte hörde till vanligheterna att man kände sig kallad att bli författare och att ha uthålligheten att skriva på en bok de få stunder som inte ägnades åt annat arbete, så visar brevet att skrivandet inte var helt omöjligt. Det låter en ana det som Martyn Lyons kallat ”en okänd kontinent av vardagligt skrivande”.⁸⁵⁷ Brevet visar, precis som Lyons framhåller, att även människor vars vardag egentligen inte gav utrymme för skrivande, skapade tid och plats för detta. Det är välformulerat, om än på sina ställen med lite okonventionell interpunktion – kanske av tidsbrist, som brevskrivaren själv betonar. Liksom många av de tidiga arbetarförfattarna har denne brevskrivare sin förankring på landsbygden och har på egen hand börjat skriva utan stöd från omgivningen. Erikssons brev ger en inblick i hur svårt det var att sammanjämka drömmen om bildning och skrivande med verklighetens krav och förväntningar. Omgivningen ”motarbetar” honom och ser hans skrivande som ”storhetsfantasier”, skriver han.

Som bondson med ett ärvt lantbruk (om än litet) passar brevskrivaren inte in i bilden av proletärförfattaren som någon som utan egna tillgångar kroppsarbetar för andra.⁸⁵⁸ Som Ronny Ambjörnsson skriver i *Den skötsamme arbetaren* (1988) växte det under 1900-talets första decennier fram ett krav på läsning, som sågs som en bildande och självförbättrande aktivitet.⁸⁵⁹ Brevet beskriver inte explicit hur läsmiljön såg ut i detta hem, men den ”obetvingliga lust” att skriva som uttrycks i brevet står i motsättning till de bildningssträvanden som disciplinering vilka beskrivs av Ambjörnsson, där individen skulle lämna impuls och känsla till förmån för att utveckla bildning och begrundan.⁸⁶⁰ Brevskrivaren Linus Eriksson befinner sig förvisso i en annan kontext än den arbetarrörelse som Ambjörnsson belyser; troligt är att inte bara skönlitterärt skrivande utan också läsning i hans sammanhang sågs som ett improduktivt slöseri med tid. Vi kan utifrån detta och andra brev i samlingen konstatera att den okända kontinenten av vanliga människors skrivande alltså också kan ha innehållit fler potentiella autodidakter, som av olika skäl inte lyckades med att bli publicerade.

Linus Eriksson är ett exempel på en brevskrivare som mötte oöverstigliga hinder i vägen till författardrömmen – det finns många sådana exempel. 1909 skrev en ung kvinna, Anna Almqvist, ett långt brev där hon berättar om sitt liv och sitt skrivande. Här finns en större ledighet än i det tidigare exemplet och en tydligare bild av Lagerlöf som författare framträder:

Till sagoförfattarinnan Selma Lagerlöf!

Jag ville bara skriva och tacka för alla de böcker, Ni skänkt vårt svenska folk, för alla de sagor, Ni sänt ut i världen. Intet av vad jag läst, tycker jag går upp mot, vad Ni skrivit. Å, det finns en hel massa härliga böcker, men det är ändå inte detsamma. Ert eget hjärtas godhet, Er själs vekaste och finaste skiftningar lyser fram i allt, vad Ni berättar. Man tycker sig nästan se Er sitta och skriva omfluten av solljus, sitta och skriva om människors godhet och människors ondska, talande så vackert för det goda att alla hårda hjärtan smälta.

Nu skrattar ni väl åt mig, och det kan Ni gärna göra, för jag är bara en liten dum flicketös, som inte vet mycket. Och ändå – ändå har jag gått och trott, att jag kunde skriva böcker. Jag vill berätta det alltsammans för Er. Jag vet inte hur det är, men jag tycker, att jag liksom känner, att Ni vill höra på mig. Jag har alltid, trots det att vi varit en ganska stor familj, känt mig mycket ensam och mest gått för mig själv. Det har nog berott på, att jag alltid varit oförstådd. Om jag berättade de besynnerliga, tysta lekar, jag lekte för mig själv med personer, som endast funnos till i min fantasi och på platser, dem jag aldrig besökt, så skrattade de åt mig eller skakade sina huvuden, och jag fick alltför ofta höra, att jag var konstig. Därför började jag tidigt anförtro mina famlande tankar och fantasier åt papperet och fann stort nöje däri. Det blev med tiden min käraste sysselsättning. Far har inte stora inkomster, och när jag slutat skolan, blev det tal om, vad jag skulle bli. Se, då befanns det, att jag inte hade håg för någon av de banor, som stå öppna för kvinnor. De banor där man kan förtjäna pengar, som ju är ett nödvändigt ont. Nåja, jag var ju bara sjutton år, tiden fick gå. Men jag lät den ej gå mig ur händerna. Jag skrev en berättelse, en bok, vid vilken jag fäste stora förhoppningar. Det var ju inte möjligt annat än, att den skulle bli utgiven och skulle hjälpa mig att slippa bli någonting. Jag skulle få drömma så mycket jag ville och skriva, skriva hela dagarna. Men jag fick snart igen den från förläggaren med ett kort besked om, att den var för omogen. Nu tyckte jag, att livet inte var så mycket värt för mig. Jag såg ned i Svartåns grumliga vågor och önskade att jag vilade där nere och finge sövas till ro vid dess entonigt sjungande

skvalp. Tiden gick, och det kom en ny vinter. Vet Ni, att vid dess början var jag i Falun. Jag gick utanför Ert hem och önskade, att jag finge gå in där, se Er, vila en minut vid Era fötter och känna mitt frusna hjärta smälta för flammorna från Er härd. Det var dåraktiga tankar, jag skulle aldrig vågat stiga inför Era ögon. Men när jag kom hem, började jag skriva igen i ett slags trots. För mig var ju hoppet släckt. Och ännu mörkare blev det inom mig, när jag en dag var tvungen att börja i en handelsskola för att utbilda mig till kontorist. De kunde inte valt något värre. Det finns ingenting i världen, som jag hyser en sådan fruktan för som att skriva instängd på ett kontor. Å, där uppe på skolan! Jag kände ett rent fysiskt illamående, då jag var tvungen att taga mina tankar från allt, som är vackert i livet, från allt som leker och lyser, och tvinga dem att syssla med kontorsböckerna. Och under tiden skrev jag om nätterna, och nu när våren randades, hade jag en andra berättelse färdig och skickade även den till förläggaren men med inga stora förhoppningar. Det dröjde en månad, innan jag fick svar. En månad full av oro och kval. Så skrev de äntligen. Skrev att jag hade berättarförmåga och kanske i framtiden skulle komma att skriva böcker, som skulle kunna utgivras. Detta svar gjorde mig oändligt glad och oändligt sorgsen. I framtiden! Det är ett så avlägset begrepp. Då sitter jag nog sedan många år tillbaka på ett kontor och skriver i dessa avskyvärda böcker och vet intet om världen utanför kontorets väggar.

Jag vet inte, hur jag vågar sitta och skriva så här till Er som till en gammal bekant, men det är så skönt att få öppna sitt hjärta för någon, som vill lyssna därtill. Och jag tror att Ni vill för en gång. Ni sitter där borta i det sköna Värmland i en gammal trädgård med lummig grönska omgiven av tungt doftande rosor och lysande, praktfulla liljor, och över Er strålar solen från blå, skimrande klar sommarhimmel. Där sitter Ni och läser mina fattiga ord och Ni ler

— — —

Jag tror, att jag fick mod att skriva och berätta om detta, som jag icke berättat för någon, då jag här en dag läste Jerusalem för jag vet inte vilken gång. De gamla Ingemarerna talade sitt mäktiga språk till mig: "Vi Ingemarar behöva inte frukta människor, vi skola bara gå Guds vägar".⁸⁶¹

Den skam som uttrycks av Linus Eriksson är frånvarande i detta brev; snarare omfattas skrivandet som något som ger brevskrivaren glädje och gör henne speciell. Här finns också en tydlig klasskillnad. Fastän Anna Almqvist nämner många syskon och begränsad inkomst, finns det i hennes fall möjlighet att utbilda sig – även om det är till ett yrke hon inte trivs med. Omgivningen, som i bondsonens fall förefaller helt fientligt inställd, är i detta fall snarare oförstående och bekymrad. Almqvist har tid att skriva en längre berättelse och nog med självförtroende för att skicka den till ett förlag. Hon har också mod att skriva till Lagerlöf utan ursäkter och placerar sig i sällskap med Ingmarssönerna när hon motiverar sitt brev.

Det finns alltså ett helt annat tilltal i detta brev och det uttrycker en mer stabil känsla av självberättigande. Brevet har också en tydligt litterär prägel. Almqvist skapar medvetet ett brev jag och kopplar detta till Lagerlöfs verk genom referensen till Ingmarssönerna. Det gestaltar också den tilltalade författaren på olika sätt, inte minst i inledningen, där brev jaget målar upp en bild av författaren Lagerlöf när hon sitter och skriver, och i avslutningen där hon porträtterar Lagerlöf i sin trädgård läsande själva försändelsen. Brevet synliggör två olika tidrum: avsändarens här och nu och mottagarens.⁸⁶² Almqvist projicerar alltså en tydlig – och smickrande – bild av författaren, men gör det inte bara genom de sedvanligt beundrande formuleringarna utan genom att tydligt karaktärisera henne och ge henne egenskaper. Det är den goda sago-förtäljerskan som framträder, en författare som kan se in i människors hjärtan med stor förståelse.

Avsändaren gestaltar sitt eget jag på ett liknande sätt. Det är som om hon i brevet börjar nedteckna sin egen författarmyt, det vill säga berättelsen om hur hon blev författare. Hennes fantasi särskiljer henne från andra och gör henne ämnad till något annat än det själsdödande kontorsarbetet. Fastän svaret från förlaget beskrivs som ett nederlag slutar brevet med konstaterande att Lagerlöfs berättelser gett henne mod att skriva till henne. Brev jaget är på så vis fortfarande hjältinnan i berättelsen och hennes brev har en frimodighet som helt saknas i brevet från lantbrukarsonen.

En likhet mellan de två breven är däremot att båda talar ett känslspråk: Linus Eriksson skriver att han håller på att ”dö av sorg”, Anna Almqvist känner sig ”oändligt svag och oändligt sorgsen”. Dessa känslouttryck är en del av den intimitet som upprättas i dessa två brev, särskilt i det senare. Här finns det i breven återkommande närhetsmotivet: ”Jag vet inte hur jag vågar sitta och

skriva så här till Er som till en gammal bekant, men det är så skönt att få öppna sitt hjärta för någon, som vill lyssna därtill." Adressaten konstrueras som en villig och kapabel mottagare av dessa förtroenden, en person att öppna sitt hjärta för. I brevet från Eriksson saknas en sådan gestaltning. Han konstaterar att han inte har någon "att vända mig till, som kan eller vill visa mig förståelse" men gestaltar inte mottagaren som en person med särskilda förutsättningar att förstå hans situation på samma sätt som Almqvist gör. Gemensamt för dem båda är dock behovet att bli erkända såsom potentiellt blivande författare, och därmed värdiga mottagare av Lagerlöfs stöd. Att Almqvist i högre grad får ett sådant erkännande har förstås att göra med deras olika förutsättningar när det gäller utbildning och social ställning.

Lagerlöfs svar på Almqvists brev är mer utförligt och uppmuntrande än det till Eriksson. Samtidigt förmedlar de i sak ungefär samma budskap: ha inte för bråttom, och ta dig tid att utvecklas i ditt skrivande, skulle det kunna sammanfattas. Lagerlöfs svar till Almqvist lyder:

Min Fröken,

Överväldigad som jag är av en massa skrivelser varje dag, kan jag endast svara Er med ett par ord.

Jag ber Er för det första vara mycket tacksam mot Er förläggare, som inte släpper ut Era försök så länge som han anser dem omogna. Ni vet nog inte hur bittert det känns att misslyckas på skriftställarebanan. Det är inte lönt att uppträda där förrän man är äldre och mer herre över sin begåvning.

Att Ni arbetar med vad det må vara till dess Ni hinner större utveckling är bara en stor fördel. Ni kan ändå få tid att lära att studera livets företeelser att med ett ord skaffa näring för Er fantasi. Er begåvning växer under tiden och ingen skada är skedd, varemot en för tidigt börjad författareverksamhet kan vara alldeles förstörande för talangen.

Ni bör tänka på, att den bok Ni skriver skall läsas av en hel hop människor, som äro begåvade, lärda och vana vid den bästa litteratur. Innan Ni kan vinna denna del av publiken, och den bör man alltid lägga an på, måste Ni ha något nytt värderikt och verkligt skönt att bjuda. Är[?] Ni redan färdig härmed, är ni inte, då allt

kommer omkring, rätt nöjd, att ännu några år få utveckla Er, så att
Ni blir en färdig människa.
Er Selma Lagerlöf⁸⁶³

I kontrast till Almqvists litterärt gestaltande och *pathos*-fyllda brev är Lagerlöfs råd konkreta och praktiska. Erfarenhet pekas ut som nyckeln till att bli en god författare, för detta krävs att man utvecklats till en ”färdig människa”. Liksom Eriksson får hon rådet att fortsätta med skrivandet på lediga stunder och att se arbetslivet som en tillgång snarare än ett hinder. Hur Almqvist mottog detta brev är inte dokumenterat; hennes nästa brev till Lagerlöf är daterat 1912 och är ett läsarbrev om *Liljecronas hem* och berör inte hennes (tidigare) förhoppningar om att bli författare.⁸⁶⁴

Att ungdom trots allt inte var ett hinder för att bli författare visas av exemplet Axel Möndell (1910–1996) som skrev under signaturen Axel Mönd. 1925 skickade den då 15-årige Möndell två brev till Selma Lagerlöf. Breven liknar många andra från unga människor som aspirerade på att bli författare men som hade omständigheterna emot sig. I det första från den 23 november 1925 berättar han om sitt liv och om sin beundran för Lagerlöf. Det är ett mycket välskrivet och uttrycksfullt brev som både ger en bild av hur livet kunde te sig för en fattig yngling från Mölndal och av hur Lagerlöf lästes och uppfattades. Det innehåller flera av de beståndsdelar som återkommer i många brev: att man gärna vill ha tag i hennes böcker men att de är för dyra att köpa, att det är svårt att skaffa sig en god utbildning utan tillräckliga medel och att man följer det som skrivs om Lagerlöf i tidningarna. Många vill också, liksom Möndell, besöka Värmland och Mårbacka. Brevet är tolv sidor långt och kan därför inte citeras i sin helhet. Det inleds med ett sedvanligt lovprisande av författaren och brevskrivaren presenterar därefter sig själv:

Mitt ringa namn är Axel Möndell, 15 år, och jag har tagit mig friheten att skriva till Eder. Enär jag mycket ha hört talas om Eder o berömda författarinna, och knappast en dag finns det, utan att Edert värderade namn står nämnt i tidningarna.

Redan då jag gick i småskolan – då vi där läste eder intressanta bok, ”Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige”, jag tror den hette så – fick jag för första gången lära känna Edert namn. Och allt

sedan har jag haft Eder i mitt minne, beundrat, älskat och dyrkat Eder nära som en Gud.

Jag skulle gärna vilja läsa era oskattbara böcker om och om igen, vilka jag så mycket ha hört talas om, "Gösta Berlings saga" och "Jerusalem", men, som Ni ser, är jag mycket fattig, och för den skull har jag ej haft råd till att köpa dem.⁸⁶⁵

Intressant nog präglas den retoriska och taktiska position som intas av Möndell inte i första hand av ödmjukhet och blygsamhet, åtminstone inte inledningsvis. Han börjar med att berätta om sin läsning: att han läst *Nils Holgersson* i skolan, att han följer det som skrivs om Lagerlöf i tidningarna. Han uttrycker sin beundran ("beundrat, älskat och dyrkat Eder nära som en Gud"). Han skriver att han gärna vill besöka Värmland och allra helst få lov att besöka Lagerlöf på Mårbacka: "Det skulle för mig bli en heder och ära mycket större, än om jag fick gästa kungens slott", skriver han. Men även om Lagerlöf upphöjs på detta sätt ber han inte om ursäkt för sin fattigdom eller för att han vågar skriva till henne.

Utöver konstruktionen av brevjaget och mottagaren ger brevet också en historisk bild av Mölndal: "i Mölndal, som nyligen blivit stad, finns det endast fabriker och fattigmansboställe". Möndell tycker att det är

hemskt att bara se dessa fabriker med skyhöga skorstenar, rök och sot. Det är inte hälsosamt att arbeta i fabrik, och jag skulle aldrig kunna stå ut med det. Jag kan skatta mig lycklig över att få bo i en liten koja i utkanten av alla dessa fabriker. Här är det rätt så vackert med skog och sjö.

Möndell tror, liksom många andra, att Selma Lagerlöf är "outsägligt rik". Ofta nämns detta i samband med böner om ekonomisk hjälp, men Möndell värderar "fantasiförmåga" och "att kunna dikta och författa" högre än ekonomiska tillgångar: "Jag intresserar mig mycket för litteratur, fast jag ej få mycket tillfälle att läsa av den, och önskar bli en stor författare som Ni o Selma Lagerlöf", skriver han. Han har under lediga stunder sedan han slutat skolan skrivit på en bok som nu är färdig: "Den innehåller dikter och berättelser, som jag själv hittat på, och sidantalet är tvåhundra", meddelar han och skickar med prov på sina dikter med kommentaren: "Det var ett par verser ur mina fula dikter."

Han vill få tag på ett förlag, ”men vet ej om det finns något sådant i Göteborg”. Trots sitt intresse för litterärt skapande har han en prosaisk syn på skrivandet och undrar om Lagerlöf tror att han kan få några slantar för boken, ”ty vilket arbete det är att skriva, och så mycket papper det sedan går åt”. Han har också börjat på ett nytt projekt, en roman som ska utspela sig i en fransk badort och ha titeln ”Den falska prinsessan”.

Brevet från Axel Möndell är intressant på många sätt. Det ger en ögonblicksbild av en fattig ung mans liv och tankar år 1925 och den transformation av många svenska orter som pågick under denna tid, från landsbygd till städer med industrier. Ur läshistoriskt perspektiv bekräftar brevet den bild som också andra brev från allmänheten till Selma Lagerlöf ger: att alla inte hade tillgång till hennes verk, utöver eventuell läsning av *Nils Holgersson* i skolan, men att hon ändå var väl känd genom artiklar i pressen: ”knappast en dag finns det, utan att Edert värderade namn står nämnt i tidningarna”, som Möndell skriver. Brevet innehåller några av de retoriska figurer som förekommer i många brev, exempelvis uttrycken för beundran av författaren (lovprisande) och en livsberättelse där brevskrivarens *ethos* konstrueras. Att be om ekonomisk hjälp kan knappast ses som brevets centrala ärende, fastän Möndell skriver fram sig själv och sin familj som behövande: ”jag skulle så gärna vilja tjäna några pengar, så att min stackars mamma skulle slippa att gå i andras hus och arbeta”. I brevets avslutning ber han ”om någon slant eller någon av Edra böcker”, men brevet är snarare en bön om hjälp med att bli författare än ett brev om ekonomisk hjälp. Till skillnad från de flesta brev där Lagerlöf ombads att skänka pengar ber Möndell inte om ursäkt, varken för att han ber om råd eller pengar eller för att han tar Lagerlöfs tid i anspråk. Den skam som implicit finns i de flesta ”tiggarbrev” är här frånvarande. Möndell beskriver sin beundran för Lagerlöf, men trots det är tilltalet mycket jämlikt, som om han förväntar sig att hon ska läsa hans brev med intresse. Möndell är en brevskrivare som inte låter sig inordnas i den ojämlika relation som brevväxling mellan okända (fattiga) människor och den uppburna författaren innebär.

Selma Lagerlöf svarade inte på detta brev, men Axel Möndell lät sig inte nedslås utan skrev ett till i slutet av december samma år:

Det är några veckor sedan, jag sist skrev till Eder o stora Författarinna. Det var en sann glädje, och jag hoppas, att det förra brevet kommit fram till Eder i ordentligt skick. Jag satte trettio öre i fri-

märken på kuvertet, emedan jag fruktade att det skulle vara för tungt för femton öre och då inte komma fram.⁸⁶⁶

Här, liksom i reflektionen i det förra brevet om kostnaden för papper, finns det ett pragmatiskt fokus på de materiella omständigheter som omgav skrivande och brevöversändelser. Möndell anslår direkt en familjär ton: ”Ja, kära Selma Lagerlöf, nu äro vi så bekanta, att ingen presentation behöves”, skriver han. ”Varje dag har jag väntat på svar från tant, men jag kan förstå, att tant har mycket att göra om dagarna, så att tant inte har tid att svara på mina simpla brev.” Gemensamt för många av allmänhetens brev till Lagerlöf är en blandning av ödmjukhet och anspråk. Möndell vill att hon ska skicka en hälsning till honom i radio när hon ska medverka om bara några dagar; detta går lika bra som ett svarsbrev, menar han, fullt förvissad om att han skulle få någon form av svar. Han skickar också med en hyllningsdikt som födelsedagspresent, ”fast jag inte vet när tant fyller år”. Överst på brevet står antecknat med Lagerlöfs hand: ”Kan inte förmå mig att svara på detta”.

Med tanke på Axel Möndells ringa ålder var det kanske inte så konstigt att han överträdde gränser som de flesta andra höll hårt på: ödmjukhet, att visa vördnad för författaren, glädjas vid svar men inte förvänta sig något. Istället föreslog Möndell att Lagerlöf i radio och inför offentligheten skulle nämna honom. Men denna ungdomliga frimodighet är kanske också en förklaring till att Möndell faktiskt lyckades bli publicerad till slut. Han hittade verkligen ett förlag som 1926 publicerade hans bok *Drömmen som gick i uppfyllelse och andra historier*. Så här berättade Axel Möndell själv om sin debut i en tidsningsartikel 1992:

Vid femton års ålder skrev jag dessa berättelser och skildringar, som jag vill benämna ungdomsförsyndelser. [...] Jag skickade in manuset till Henrik Struves boktryckeri och där blev det liggande. Emellertid utgav jag senare ”Drömmen som gick i uppfyllelse och andra historier” på Struves förlag i Göteborg. [...] Jag sände boken till Selma Lagerlöf och strax därefter sände hon mig ett tackbrev. Göteborgs-Posten fick läsa detta brev och publicerade det i tidningen med påföljd, att det gjorde mycket bra reklam för mig. [...] Manuskriptet till ”Skämt och allvar” låg kvar på Henrik Struves boktryckeri och nu började Struve tjata på mig och föreslå

att också denna bok skulle tryckas, men jag tillät det ej, då jag ansåg att boken var bara dravel. [---] Utan vidare ringde så Struve en dag och sade, att boken var färdig. Han hade tryckt den mot min vilja. Pressbyrån fick häftena och sålde dem i sina kiosker.⁸⁶⁷

Den bok som publicerades författaren ovetandes kan alltså ha varit den ”ungdomsförsyndelse” ur vilken Möndell hämtade dikterna han sände Selma Lagerlöf i sitt första brev. Struves tryckeri var verksamt i Göteborg mellan 1926 och 1953 och Möndells bok måste alltså varit en av förlagets tidiga publikationer, men just det brev som användes i marknadsföringen är inte bevarat.⁸⁶⁸ Möndell skickade alltså sin debutbok till Lagerlöf. I ett odaterat brev till henne, att döma av Lagerlöfs svar skickat 1931, skriver Möndell om sin debut:

Även jag önskar bli en författare, och jag har flera gånger, då skrivklådan kommit över mig, försökt fuska i författareyrket och har förutom noveller i mindre tidskrifter sedan ett par år tillbaka utgivit ett par novellsamlingar. År 1926, då jag var sexton år gammal, utgavs den första volymen, vars upplagor numera är slutsålda, – den utgick i två upplagor – och samtidigt med detta brev, vill jag medsända ett ex. till Eder som en liten dedikation eller hyllning för Eder stora insats i världslitteraturen. Den är så enkel och obetydlig men jag sänder den som ett tack från mitt oroliga hjärta.

Möndell beskriver också sina fortsatta planer som författare:

Denna höst ämnar jag utgiva en skildring om min hembygd från flydda dar. Kärleken till hembygden är utesägligt stor inom mig, och jag försöker injaga den bland mina medmänniskor i samhället. Jag har från de gamles mun hört otaliga sägner och händelser och intryck från forna dagar berättas, och det är det intressantaste jag vet att få lyssna till deras utsagor.

Detta brev ger ett vuxnare intryck än det från 1925. Både handstil och retorik har förändrats och brevskrivaren håller sig här på ett helt annat sätt inom brevgenrens normer. Det märks också att Möndell här skriver med viss distans till sin debut. Den 16 november 1931 fick han svar från Lagerlöf:

Herr Axel Mönd!

För länge sedan borde jag ha tackat för Ert vänliga brev och Er bok, men det är så mångahanda, som hamnar på mitt skrivbord, att jag inte förr har kommit att läsa boken. Det märks ju på den, att det är en ung mans verk, men nog trodde jag, att författaren var mer än sexton, då den skrevs. Jag är tacksam för det vackra sätt varpå Ni sände mig den och önskar Er lycka att kunna tillvarataga alla de gamla Mölndalshistorierna.⁸⁶⁹

Möndell skriver ytterligare ett brev till Lagerlöf den 23 november 1931 där han tackar för svaret. Uttrycksfullt beskriver Möndell sin lycka när han läste Lagerlöfs brev: "Det blev så ljust inom mig. Det blev så festligt stilla." I detta brev skriver också Möndell sina planer på att bli lärjunge vid ett läroverk för att senare kanske bli präst.⁸⁷⁰ Detta svarar Lagerlöf på i ett brev i januari 1932: "Det glädde mig att höra att Ni förbereder Er till inträde vid ett läroverk. Även om ni inte skulle komma att inträda på den prästerliga banan, så äro kunskaper ingen onödig barlast på vägen till författarskap."⁸⁷¹ Hon skickar också med en bild på sig själv och Mårbacka.

Här återkommer alltså Lagerlöf till de råd hon gav Eriksson och Almqvist, det vill säga att se på det ordinarie arbetet som en tillgång för det litterära skapandet snarare än en belastning. Intressant nog är Lagerlöfs svar till dessa tre aspirerande författare mycket lika dem Walter Scott sände dem som skrev till honom och ville ha råd och hjälp på författarbanan. Scott betonar liksom Lagerlöf en pragmatisk syn på författandet, understryker betydelsen av en inkomst och avråder ifrån att ge upp det ordinarie arbetet.⁸⁷² Axel Möndell var en av dem som verkligen kunde dra nytta av Lagerlöfs författarauktoret på den litterära marknaden. Han skrev flera böcker om Mölndals historia, såsom *Från det gamla Mölndal* (1932) och *Mölndal, Kålleröd och Råda i ord och bild* (1952). Historikern Lars Gahrn, som skrivit om Möndell, ser vissa likheter mellan honom och Lagerlöf. Möndell har liksom Lagerlöf "full förståelse för folktrons och folksägnernas betydelse" och inriktar sig liksom hon "på de muntliga berättelserna, levnadsminnena, folksägnerna och skrönorna, alltsammans roande, åskådliga och väl berättade minnesbilder ur det förgångna".⁸⁷³ Brevväxlingen ger exempel på att aspirerande, eller i detta fall publicerade, författare kunde ha stor nytta av välvilliga uttalanden från en stor författare: när sådana uttalanden publicerades, i dagstidning som i Möndells fall, eller

Ideologi och livsfrågor

Historiska brev kan ibland vara svåra att förstå för att sammanhanget gått förlorat. Att identifiera de personer, platser, texter eller aktuella frågor som en brevskrivare hänvisar till kan vara ett detektivarbete. Ett brev från lärarinnan Amalia Winberg, född Svanberg, är just ett sådant tidsdokument. Winberg var bosatt i Stockholm och arbetade som lärarinna vid Kungsholms folkskola. 1913 skrev hon ett långt brev till Selma Lagerlöf. Brevet handlar om ”den sanna kvinnokärleken”. Detta tema i kombination med tilltalet – ”Älskade Selma Lagerlöf” – och vetskapen om att Lagerlöf levde i kärleksrelationer med kvinnor kan leda den nutida läsaren i fel riktning. Även om sammanhanget aldrig helt kan stå klart när man läser ett brev nästan 100 år efter att det skrevs är det uppenbart att det Winberg ville diskutera inte var kärlek mellan kvinnor utan kvinnans kärlek som ett ideal. Idéer om kärlek och mäns och kvinnors roller i familjen och samhället diskuterades flitigt runt sekelskiftet 1900. Kvinnors emancipationssträvanden och idén om den nya kvinnan utmanade äldre föreställningar om genus, sexualitet och medborgarskap. Ellen Key kritiserade i sina texter ett traditionellt kärleksbegrepp förknippat med sedlighet och menade att kärleken är en skapande kraft som måste vara fri.⁸⁷⁶ Lagerlöf lästes däremot som en författare som skrev om självupppoffrande kvinnor som gjorde världen bättre genom sin förmåga att älska.⁸⁷⁷ I flera av hennes texter finns kvinnliga karaktärer som till synes ”offrar sig” för kärleken, som Elisabet Dohna i *Gösta Berlings saga* eller Edit i *Körkarlen*. Algot Werin sammanfattade den självupppoffrande kvinnans kärlek som den underliggande principen i Lagerlöfs opus i sin text i *Ord och Bild* med anledning av författarens 70-årsdag:

Kärleken, godheten är den fasta punkt vid vilken Selma Lagerlöf förankrat sin världsåskådning; hennes språkrör i *Gösta Berlings saga*, den änglagoda Elisabet Dohna, nämner den själva livsprincipen i tillvaron. [...] Kärleken besegrar allt. Den väjer inte för de förfallna och brottsliga, för män som Gösta Berling, David Holm (*Körkarlen*) och Sir Archie (Herr Arnes penningar).⁸⁷⁸

Detta får anses vara en väl etablerad bild av Lagerlöfs kärleksuppfattning och den skiner igenom även i brevet från Winberg. Just *Körkarlen* hade kommit ut året före brevet och nämns där:

I lång tid har jag haft en stark längtan efter att den sanna kvinno-
kärleken skulle på något sätt bli fullständigt tecknad för alla unga
svenska kvinnor, så att de väcktes att börja försöka bilda sina hjär-
tan och liv efter densamma. Under de sista åren har jag ofta tänkt,
att Selma Lagerlöf utan tvivel är den benådade både att klart kunna
skönja en sådan hög uppenbarelse och att på ett fångslande sätt
återgiva dess drag. Gång på gång har jag då även innerligt önskat,
att en sådan kallelse och ingivelse skulle komma till Eder. Ofta har
också den tanken kommit för mig, att jag borde omtala för Eder
denna min bön och önskan. Förlåt därför att jag nu till sist tager
Eder tid i anspråk med detta brev!

Det är visserligen sant, att hos kvinnogestalterna i Edra berättelser saknas aldrig något efter min mening för den sanna kvinno-
kärleken väsentligt och finnes aldrig något för densamma främmande. Med största glädje, tacksamhet och uppbyggelse har jag läst de böcker av Eder, som kommit i mina händer. Sist nu i jul, en stilla högtidskväll, hade jag, i ensamhet vid den förödmjukande och uppoffrande berättelsen om slumsystemen Edit, en oförgätlig andaktsstund, för vilken jag i mitt hjärta älskat och tackat Eder varmare än någonsin.

Man skulle kunna säga, att det redan, även av Eder, är nog skrivet om det ämne jag ber Eder upptaga. Men jag tror ändå, att det vore behövt och gagneligt, om det gäves oss en ännu tydligare framställning och påpekning av den sanna kvinnokärleken. Jag tror, att en sådan skildring, verkställd av Eder, och med angivet syfte och innehåll, skulle fångsla allas blickar och hjärtan [...].

[---] Det kom en gång för mig, att någon kunde taga upp den kända titeln på en berömd bok och skriva en lika sann, men mera lärorik än Goethes, till exempel som "den unga Signes lidanden", d.v.s. en berättelse om en ung flicka, som vill i sin själ bära en sann kärlek, och om vad hon får uthärda genom det i världen rådande fördärvet i kärleksförhållandet mellan man och kvinna, och om det motstånd hon därifrån röner i sitt försök att göra den älskade god och lycklig.⁸⁷⁹

Brevet är tio sidor långt och kan här bara delvis återges. Brevskrivarens ärende står dock klart av citatet ovan: hon vill att Lagerlöf ska skriva en uppbygglig roman om "den sanna kvinnokärleken" för att förbättra "det rådande fördärvet i kärleksrelationen mellan man och kvinna". Grunden till denna propå till Lagerlöf är Winbergs läsning, särskilt av den nyutkomna *Körkarlen* i vilken hon lägger stor vikt vid slumsystemen Edits självupppoffrande kärlek. I fortsättningen av brevet definierar hon också närmare vad hon menar med "den sanna kvinnokärleken": den kännetecknas av "ödmjukhet", "osjälviskhet", "rättfärdighetslängtan", "ömhet", "trohet", "sanning", "kyskhet". Hon tillägger också att hon inte efterfrågar "undervisning i den sexuella frågan".⁸⁸⁰ Det är alltså en idealistisk syn på kvinnans kärlek hon ger uttryck för. Hon berör inte heller kvinnans emancipation, utan verkar ansluta sig till ett mer konservativt kvinnoideal.

Lisbeth Stenberg, som belyst debatterna om kärlek och genus runt sekelskiftet 1900, ser en motsättning mellan en äldre generations emancipationsföreträdarens kärleksbegrepp, som var brett och baserat på en kristen uppfattning om kärlek, och det som företrädades av Ellen Key och var tydligare begränsat till relationen mellan man och kvinna.⁸⁸¹ Amalia Winberg nämner inte Key eller andra i kvinnorörelsen. Hon tar inte heller upp några politiska frågor, såsom den högaktuella rösträttsfrågan, vilken tydligare hade kunnat positionera henne ideologiskt. Det är i alla fall tydligt att Winbergs syn på kärlek är traditionell snarare än modern. Hennes beskrivning av den sanna kvinnokärleken är inte förenlig med idéer om den nya, emanciperade kvinnan. Den tydliga markeringen mot "undervisning i den sexuella frågan" kan nog tolkas som ett avståndstagande från den naturalistiska litteratur som debatterades flitigt vid denna tid. Stenberg beskriver en av dessa debatter, i vilken den högerkonservativa Annie Åkerhielm kritiserar sexualiseringen av kvinnoskildringarna både hos manliga och kvinnliga författare. Åkerhielms sedlighetsideal ligger enligt Stenberg i att kvinnan är självupppoffrande i sin kärlek och hon lägger stor vikt vid plikt känslan inom äktenskapet, vilken hon ser som "altruismens praktiska formulering".⁸⁸²

Det går förstås inte att utan vidare säga att Winbergs uppfattning om "den sanna kvinnokärleken" är identisk med Åkerhielms ideal, men det hon uttrycker i sitt brev kan åtminstone föras till en konservativ kritik av den nya kvinnan. Gemensamt för deltagarna i de litterära debatterna om den nya kvinnan är att litteraturen sågs som ett viktigt verktyg för förändring och upplys-

ning. Det var, som tidigare nämnts, inte ovanligt att läsare skrev till Lagerlöf med förslag om romanämnen. Ibland utgick dessa från egna erfarenheter eller släkthistorier, men i detta fall finns en ideologisk bakgrund till Winbergs förslag till Lagerlöf att skriva ”Den unga Signes lidanden”. Det är utbildning och läsarnas uppbyggelse som engagerar Winberg i frågan. Hennes brev är daterat den 20 april. En månad senare kom svar:

Då jag erhöll Edert allvarliga och väckande brev, befann jag mig på en utländsk resa och har först nu fått tillfälle att sända Er några rader till svar. Det enda jag kan säga är, att jag inte kommer att skriva någon särskild bok om det av Eder föreslagna ämnet, men jag skall behärta Edra synpunkter, om jag kommer att sända några nya böcker uti världen.

Med utmärkt högaktning

Selma Lagerlöf⁸⁸³

Svarsbrevet undviker diplomatiskt att avslöja något om hennes egen inställning i sakfrågan. Det är kort och affärsmässigt, för att inte säga pliktskyldigt, och kan ses som ett bra exempel på att Lagerlöf såg det som en del av sin författarroll att vara tillgänglig för allmänheten, bland annat genom att svara på brev, men att hon också utvecklat strategier för att freda sin tid; att vara saklig och kortfattad verkar ha varit hennes metod i alla de exempel som diskuterats i detta kapitel. Brevet från Winberg visar att Lagerlöf var en författare som kunde läsas på många olika sätt och att hon kunde tillskrivas starka ideologiska positioner. I Winbergs läsning framstår hon som en uttolkare av kvinnans osjälviska och oegennyttiga kärlek till mannen, medan andra såg Lagerlöf som en av tidens ”nya kvinnor” som var självförsörjande och inte underordnade någon man. Brevet från Winberg är i någon mening ett läsarbrev, och det uttrycker implicit en litteratursyn. Litteraturen kan ha en uppbygglig funktion, enligt brevet, och dess moraliska innehåll är därför en fråga av stor vikt. Brevskrivaren har läst *Körkarlen* som en uppbygglig text om en kvinnas självuppoftande kärlek. I detta avseende skiljer hon sig inte från andra läsare som utläste andra uppbyggliga budskap i Lagerlöfs texter. Men här går Winberg ett steg längre och föreslår ett fortsatt skrivande på temat. Till skillnad från idén att skriva om Håbolsätten förefaller Lagerlöf i detta fall artigt ointresserad.

I dialog med läsarna

I detta kapitel har Lagerlöfs svar till för henne okända personer diskuterats. Alla svar som insamlades med hjälp av allmänheten har dock inte berörts här. Det finns, som nämndes inledningsvis, brev av mer praktisk karaktär som har med Mårbacka som lantbruk att göra, ekonomiska frågor, inbjudningar och socialt liv. I detta sammanhang är det främst breven om läsning och skrivande som är intressanta, samt primärt Lagerlöfs svar på dessa. I läraren Karl M. Rydgrens fall handlar det om hur litteratur förmedlas i en undervisningskontext och hur de barn som tog del av den höglästa *Nils Holgersson* införlivade fiktionen i ett magiskt tänkande. Både Peter Karlsson och Amalia Winberg föreslår romanämnen, men från olika positioner: Karlsson utifrån kunskap om lokala och historiska förhållanden kopplat till den plats där *Bannlyst* utspelar sig, Winberg utifrån en ideologisk position och en önskan att engagera Lagerlöf i sin plädering för ”den äkta kvinnokärleken”. För Linus Eriksson, Anna Almqvist och Axel Möndell handlar det främst om skrivande, och att få vägledning och hjälp på vägen att bli publicerad författare.

Lagerlöfs svar kan i alla dessa ärenden beskrivas som korta och affärsmässiga. Det enda exemplet på fortsatt korrespondens i det material som diskuterats här är Möndell. Det är inte möjligt att dra några generella slutsatser av Lagerlöfs interaktion med personer ur allmänheten som skrev till henne. Men de korta, affärsmässiga svaren kan nog ändå beskrivas som representativa. Brev skulle besvaras, men det stora antalet omöjliggjorde längre svar till alla avsändare. Man skulle kunna se detta som en fattigdom i materialet – vad kan man egentligen utläsa av Lagerlöfs korta svar? För det första visar de att det i tidens folkliga brevkultur var möjligt att närma sig Selma Lagerlöf. För det andra visar de att brevskrivande under denna tid kunde vara ett viktigt verktyg för identitetsbyggande och kreativitet (de aspirerande författarna) och att litteratur och läsning kunde ses som ett viktigt verktyg både i undervisning (brevet från folkskolläraren) och för uppbyggelse och förmedling av normer (”den sanna kvinnokärleken”). Lagerlöfs svar visar å sin sida några av hennes strategier för att ta sig an brev från allmänheten: även när breven är personliga och fyllda av *pathos* svarar hon sakligt och pragmatiskt; hon röjer inte sina egna känslor, mer än i anteckningen på brevet från Möndell: ”Kan inte förmå mig att svara på detta”, en kommentar som kan läsas som en viss uppgivenhet inför allmänhetens fordringar på henne. Lagerlöfs taktiska position är att be-

svara också känsllosamma brev med saklig och pragmatisk professionalitet. I svaren är hon inte den "Selma Lagerlöf" som brevskrivarna frammanar, den enda som kan hjälpa eller förstå dem, eller den Selma Lagerlöf som står för vissa ideal. Hon är i sin yrkesroll när hon svarar. Hennes svar är alltså inte egentligen vad man brukar benämna som "privatbrev", utan har snarare karaktär av tjänstebrev fastän de riktar sig till privatpersoner. Givetvis kan denna tendens ha förstärkts med åren: ju fler inkommande brev, desto större anledning att hålla svaren korta och professionella. 1926 skriver Lagerlöf till journalisten och författaren N. H. Ossian Håkansson som vill ha synpunkter på ett drama han författat:

Medan jag var yngre och starkare, brukade jag nog söka hjälpa nybörjare genom att genomgå deras manuskript, men sedan jag blivit gammal behöver jag spara mina krafter som i alla fall inte räcka till för de mångahanda plikter, som åligga mig. Jag vill förresten säga, att jag har funnit att sådant där genomläsande är av absolut ingen nytta. Våra förläggare och teaterdirektörer bry sig inte om rekommendationer, åtminstone inte från mig.⁸⁸⁴

Ossian Håkansson kan inte ha varit okänd för Lagerlöf, då han och hans fru tagit över Gylleby herrgård i Sunne för att driva som pensionat. Inte ens han kan alltså övertyga Lagerlöf om publiceringshjälp. Lagerlöf förnekar här att hennes assistans är till någon nytta. Så var det förstås inte: inte minst ekonomiskt stöd för utbildning eller tjänstledighet kunde betyda mycket för skapandet, liksom naturligtvis kontinuerlig kontakt genom brev så att kontakter och uppdrag kunde förmedlas. De aspirerande författare som sökte kontakt med Lagerlöf skrev ofta långa brev och ville ha erkännande, praktiska råd, utlåtanden om texter. Att döma av de svar som diskuterats här, fick de det de efterfrågade i mycket begränsad utsträckning. Lagerlöf gav ett par praktiska råd, men endast mycket kortfattat. Inte ens Ossian Håkansson, som till skillnad från de andra använder ett professionellt tonläge och inte går in så mycket på personliga förhållanden, lyckas framlocka någon respons på manuskriptet.

De längre korrespondenser som utvecklades med personer som verkligen publicerade sig, såsom Gerda Ghobé, har inte undersökts här. I dessa brev antar säkerligen Lagerlöf en annan taktisk position. Som Mayer framhåller har breven från aspirerande författare även en annan intressant aspekt: de är

brev från aktiva konsumenter som vill transformera sig själva till producenter.⁸⁸⁵ Eftersom få av alla aspirerande författare som skrev till Lagerlöf blev publicerade kan vi här ana ett helt okänt material inte av folkligt skrivande i allmänhet, utan av folkligt *litterärt* skrivande.